

Gennep, kort na de gemeenteraadsverkiezingen in 2002. Foto Pieter Bosch.

HET PEIL VAN DE PEILINGEN

En weer gaat Nederland naar de stembus en weer lopen de peilingen uiteen en weer verschijnen directeuren van marktonderzoekbureaus bij actualiteitenrubrieken om hun cijfers te duiden. Een overdaad aan meningen, peilingen, stemmingen rolt over het scherm en de politici halen hun schouders op: ach, de peilingen, die lopen uiteen en alleen de stembusuitslag telt. Ondertussen kijkt men met een half oog naar de statistici: hoe kunnen er af en toe zulke grote verschillen zijn tussen de verschillende peilbureaus? En wat kun je eigenlijk met de resultaten?

HARM HARTMAN

De verschillen tussen peilingen van marktonderzoekbureaus zijn opmerkelijk. Voordat we deze verschillen methodologisch kunnen verklaren moeten we ook naar de media kijken: de behoefte aan *content* (zendtijd en bladvulling) vereist dat er iets te melden moet zijn. Het zou toch saai zijn als de drie peilers van dit moment (I-NSS, Nipo, SvN, zie kader) elke week met precies dezelfde cijfers zouden komen. En dan is er de hardnekkige misvatting - of is het wens - dat peilingen ook voorspellingen zouden zijn. Hoe graag journalisten ook willen weten wat nu de echte uitslag zal zijn, een peiling kan eigenlijk - heel saai - alleen de stand van vandaag weergeven. Niemand kan voorspellen wat er in de laatste maand voor de verkiezingen nog gaat gebeuren. Toch kan met weinig informatie (wat heeft u gestemd en wat gaat u stemmen) veel inzicht in de Nederlandse samenleving kan worden verkregen.

De door *de Volkskrant* georganiseerde Politieke Aandelenmarkt (PAM), een beleggingsspel op de verkiezingsuitslag, daagde vorig jaar de peilers uit dat de portemonnee van de beleggers een betere voorspeller zou zijn, maar moest aan het einde van de race toegeven: het draait allemaal om informatie. Iets wat iedere belegger had kunnen vertellen. Pim Fortuin en zijn dood hadden de boel zodanig in de war geschopt dat de portemonnee niets meer voelde en men op peilingen moest

terugvallen om te weten wat er aan de hand was. Maar ook zonder voorspellende kracht is peilen heel nuttig: het levert informatie die kan leiden tot het besluit van politici dat het tijd is een kabinet te laten vallen of een lijsttrekker naar huis te sturen.

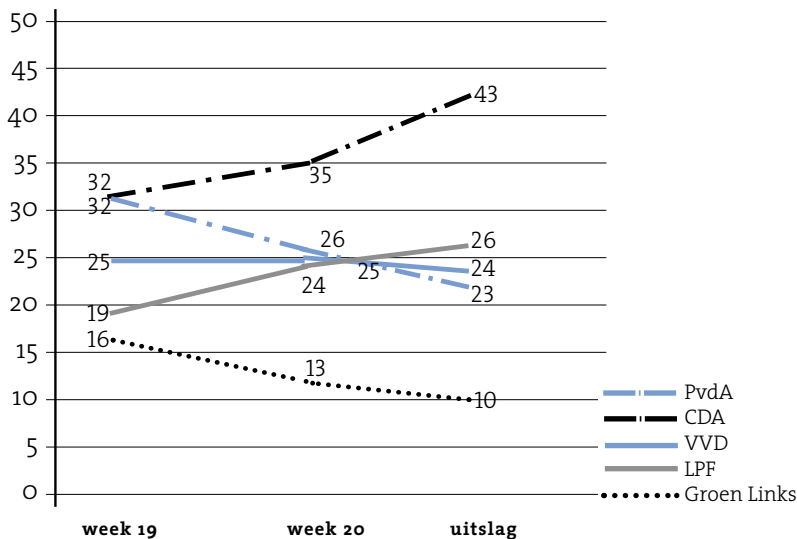
Lakmoesproef of katalysator

De interesse in peilingen heeft niet alleen te maken met het feit dat het onderwerp de machtsverhoudingen in het land is. Jarenlang waren peilingen de lakmoesproef voor (markt)onderzoek. Niet-statistici kunnen nog steeds maar moeilijk geloven dat het mogelijk is met 1200 respondenten betrouwbare uitspraken te doen over meer dan 10 miljoen kiezers. De verkiezingsuitslag is in Nederland, sinds de afschaffing van de volkstelling, de enige census. Marktonderzoekers moeten met de billen bloot: verstaan ze hun vak om opinies en attitudes op een zuivere manier te meten? Het publiceren van de peilingen heeft echter een versturende werking op de uitslag. In sommige landen is dit reden om peilingen vlak voor de verkiezingen te verbieden. Bij de laatste verkiezingen zagen we het zogenaamde 'bandwagon'-effect: de door I-NSS voorspelde winst voor het CDA van Jan-Peter Balkenende was voor vele twijfelaars van het laatste moment reden om maar voor de winnaar te kiezen, waardoor diens winst nog hoger uitviel. Deze macht van informatie geeft aan dat er een

	Politieke Barometer / Nova	2Vandaag	Stem van Nederland / SBS6
Bureau	Interview-NSS	Nipo	Maurice de Hond
Methode	Telefonisch	TelePanel	Internetpanel
Werving respondenten	Random Digit Dailing	Huis-aan-huis	Zelfselectie via internet
Steekproef	100 per dag, voortschrijdend 1.200 over 2 weken	1.200 in het weekend	1.000 per dag
Rapportageperiode	Twee weken	Weekend	Maandag
Publicatie	Wekelijks	Wekelijks	Wekelijks

zware verantwoordelijkheid is om in ieder geval de juiste cijfers weer te geven. Ik zou haast willen pleiten voor een wetenschappelijk keurmerk waaraan peilingen moeten voldoen: methode van onderzoek en berekening moeten transparant zijn.

Vanwege de reputatie die op het spel staat speelt elke keer ook de vraag: welk bureau heeft de verkiezingen gewonnen. Bij de afgelopen verkiezingen ging de strijd tussen de twee leidende marktonderzoekbureaus in Nederland: Nipo, met een internetpanel, en I-NSS met een telefonische enquête. Ook bij de komende verkiezingen zal dat het geval zijn.

Tussen de laatste twee peilingen die I-NSS heeft gepubliceerd zat ruim een week vol dramatische en indrukwekkende gebeurtenissen. De twee peilingen verschillen dan ook aanzienlijk van elkaar. Maar als we naar de trends kijken die we voor een aantal partijen hebben vastgesteld en naar de uiteindelijke verkiezingsuitslag wordt duidelijk hoe consistent de cijfers zijn. In de grafiek valt te zien dat de gemeten trends heel goed passen bij de einduitslag van de 5 grootste partijen: LPF steeg (van 19 naar 24 zetels, uitslag 26 zetels), CDA steeg (van 32 naar 35 zetels, uitslag 43 zetels), PvdA verloor (van 32 naar 26 zetels, uitslag 23 zetels), GroenLinks verloor (van 16 naar 13 zetels, uitslag

10 zetels) en de VVD bleef gelijk (op 25 zetels, uitslag 24 zetels).

Opvallend is dat de winst van het CDA nog flink boven de waargenomen trend uitkwam en dat de verliestrend van de PvdA is afgezwakt. De *damage control* van Kok en Bos op de avond voor de verkiezingen lijkt een groter zetelverlies voor de PvdA te hebben voorkomen. Het feit dat de winst voor de LPF ten opzichte van de laatste peiling beperkt bleef tot twee zetels kan te maken hebben met de negatieve berichtgeving over onenigheid tussen de Tweede Kamer-kandidaten van die partij op de laatste dagen voor de verkiezingen.

Meer verschillen dan overeenkomsten

De hypothetische vraag die alle bureaus stellen, is: *Stel dat er vandaag verkiezingen zouden zijn, op welke partij zou u dan stemmen?* Hier zit meteen al een probleem, er zijn vandaag geen verkiezingen, en dus zijn veel burgers nog niet door het beslissingsproces heen waarop men zal stemmen. Vaak wordt vergeten dat er nogal wat Nederlanders zijn voor wie politiek een vies woord is, of een vier-jaarlijkse verplichting die tot weinig enthousiasme leidt. Journalisten denken dikwijls onterecht dat iedereen de krant leest en betrokken is bij het landsbestuur.

De vraag is hoe er toch - ondanks wetenschappelijke standaards die worden gehanteerd - soms zeer grote verschillen kunnen zijn tussen de diverse peilers. Laten we de verschillen in methode van onderzoek tussen de I-NSS Politieke Barometer en de rest eens naast elkaar zetten. I-NSS ondervraagt dagelijks, behalve op zondag, 100 respondenten telefonisch en rapporteert voortschrijdend over de afgelopen 2 weken. Nipo en SvN werken met internetpanels en ondervragen tussen de 1000 en 1200 mensen op een dag of in het weekend.

Omvang van de steekproef

Statistici zullen altijd eerst kijken naar de omvang van de steekproef en de repercussies die dat heeft

op de betrouwbaarheidsintervallen. Het 95% betrouwbaarheidsinterval is bij een enkele steekproef van 1200, met een opkomst van 75% en een uitkomst van 10% circa 2%. In de praktijk is de meting nauwkeuriger, omdat het een gestratificeerde steekproef is (naar stemgedrag vorige verkiezingen) en een herhaalmeting, waardoor autocorrelatie optreedt die betrouwbaarheid gunstig beïnvloedt (als we tien weken achtereen 10% meten is het geen enkelvoudige steekproef meer maar een tijdreeks). Een verschil tussen twee bureaus van 6 a 10 zetels (wat voorkomt) kan dus nooit te verklaren zijn uit sampling errors.

Samenstelling van de steekproef

Meer voor de hand ligt het om ook te kijken naar de samenstelling van de steekproef. Bij I-NSS worden respondenten met *Random Digit Dialling* geworven. Een vorm van *probability sampling* die zorgt dat ook mensen met een geheim nummer in de steekproef terecht kunnen komen. Doordat Nipo en SvN met internetpanels werken ontbreekt een deel van de populatie, zoals mensen die het niet zo leuk vinden om wekelijks of dagelijks hun mening te geven of mensen die nooit van hun leven een computer aangeraakt hebben. Bovendien treden paneleffecten op: deelnemers gaan vaker de krant lezen, worden meer betrokken, en willen het effect zien van hun mening direct in de uitzending zien. Zo werd het gedwongen vertrek van Rob van Gijzel, door journalisten breed uitgemeten, door de beroepsrespondenten van het Nipo meteen in hetzelfde weekend werd afgestraft terwijl de 'man-in-de-sstraat' bij I-NSS zich niet door de waan van de dag liet leiden.

Het moment/tijdstip van peilen

Het meest in het oog springende verschil is het moment/tijdstip van peilen. Doordat I-NSS *dagelijks* een vast aantal respondenten peilt worden de echte trends getraceerd. Bij de internetpolls wordt de reactie vaak *in een weekend* gepeild, waardoor

toevallige gebeurtenissen, die slechts kort aandacht trekken, kunnen worden opgeblazen. Reacties die in het algemeen na enkele dagen weer wegebben, maar met name bij SvN meteen enorm worden opgeblazen. Het lijkt soms alsof in een week tijd hele grote groepen kiezers van mening veranderen. Hoe vaak verandert u zelf van mening? Feitelijk heeft dit punt ook te maken met de samenstelling van de steekproef: wellicht zijn de mensen die in het weekend tijd of zin hebben om een vragenlijst in te vullen anders dan door-de-week respondenten.

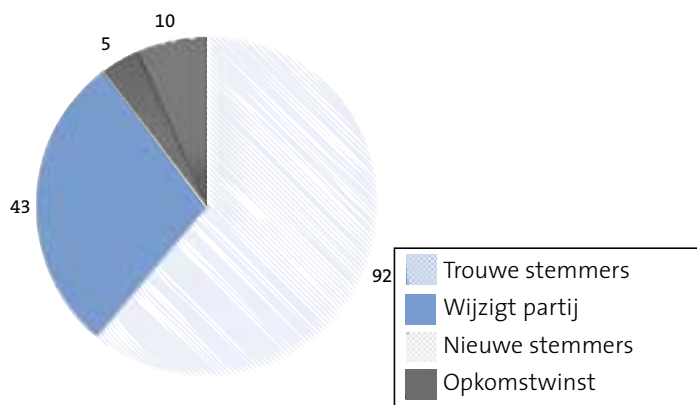
Ondervragingsmethodiek

Ook de ondervragingsmethodiek verschilt. Bij telefonische ondervraging is het de interviewer die het gesprek leidt en de vragen voorleest. Bij de internetpanels moet de respondent zelf de vraag lezen en ziet hij de antwoorden waaruit hij kan kiezen voor zich. Deze zogenaamde 'geholpen' vraagmethodiek leidt in het algemeen tot verhoogde rapportage van partijen die eigenlijk geen kans maken. Zo beweerde het Nipo bij de afgelopen verkiezingen maandenlang dat de Seniorenpartij (VSP) zeker 1 a 2 zetels zou halen, terwijl deze bij de telefonische methode van I-NSS nauwelijks gerapporteerd werd.

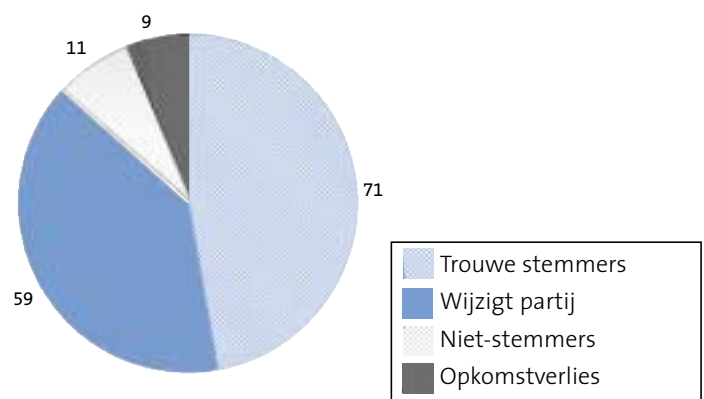
Wijze van berekening

Ook de wijze van berekening kan verschillen, al zijn de bureaus daar niet altijd even open in. In de 'black box' van I-NSS wordt gestratificeerd naar het stemgedrag bij de vorige verkiezingen, aangezien dat een redelijke goede voorspeller is van het huidige stemgedrag. Wel moet er als de verkiezingen verder in het verleden plaatsvonden rekening worden gehouden met herinneringsfouten: men verwacht de vorige kamerverkiezingen met tussentijdse lokale verkiezingen, herinnert zich plotseiling op de winnaar te hebben gestemd in plaats van op de verliezer, of men is het gewoonweg vergeten. Mijn bureau (I-NSS) corrigeert voor deze

150 zetels in 1998

150 zetels in 2002

recall-errors. Andere bureaus doen dat ongetwijfeld ook maar hun methode is niet openbaar, evenmin als die van I-NSS.

Gezien deze verschillen in methodiek zijn de verschillen in de voorspellingen verklaarbaar.

Niet-stemmers bepalen verkiezingsuitslag

Het is logisch dat de aandacht uitgaat naar toekomstige machtsverhoudingen in de Nederlandse politiek. Met de twee vragen die we stellen (stemgedrag nu en bij de laatste verkiezingen) kunnen we echter meer: inzicht geven in verschuivingen van het electoraat. De beide *pie charts* geven de resultaten van de Kamerverkiezingen van 1998 en 2002.

Bij peilingen worden de resultaten in zetels vermeld, dus met uitsluiting van de niet-stemmers. Het ligt voor de hand om het verlies van een partij te koppelen aan de winst van een andere en te veronderstellen dat kiezers een andere partijkeuze hebben gemaakt. Maar de invloed van de niet-stemmers mag niet onderschat worden: veel traditionele PvdA-kiezers zijn bij de laatste verkiezingen thuisgebleven en de LPF heeft haar winst mede te danken aan kiezers die anders niet waren gaan stemmen.

Bovenstaande figuren tonen hoeveel zetels in de kamer nu feitelijk in beweging zijn, en wat het effect is van een lagere of hogere opkomst. In 1998 was de opkomst lager (73.3%) dan in 1994 (78.8%), wat resulteert in 'opkomstwinst': met evenveel stemmen kon een partij meer zetels bemachtigen. De SGP, met een stabiele maar slinkende aanhang, wist op deze manier dankzij de dalende opkomst

jaren op 3 zetels te blijven ondanks een slinkende aanhang in het electoraat. In 2002 was de opkomst weer hoger (78.5%) en zagen we het omgekeerde effect: de SGP moest weer een zetel prijsgeven.

In 1998 bleven 92 zetels van de 150 op hun plaats door de trouwe aanhang van partijen, 43 veranderden van eigenaar. 15 Zetels van 1994 gingen in 1998 niet meer stemmen, waardoor 10 zetels evenredig over de bestaande partijen verdeeld konden worden wegens opkomstdaling. De overige 5 zetels worden verdeeld aan de partijen die nieuwe (vroegere niet-stemmers) wisten te trekken: de zogenaamde opkomstwinst. 2002 geeft een heel ander beeld: slechts 71 zetels blijven door trouwe kiezers bij de huidige eigenaar en 59 zetels veranderen van partij. 20 zetels konden worden verdeeld als gevolg van kiezers die de vorige verkiezingen niet stemden en nu wel. Deze worden verkregen uit 9 zetels die alle partijen (proportioneel) moesten inleveren als gevolg van de hogere opkomst (het opkomstverlies) en 10 zetels doordat andere kiezers deze keer weer niet zijn gaan stemmen.

In de tabellen 1 en 2 wordt in detail getoond hoe zetels in de kamer tussen de partijen verschuiven. In 1998 wint de PvdA en gaat van 24.0% van de stemmen naar 29.0%. We zien in tabel 1 dat de PvdA in dat jaar vooral verloor aan kiezers die niet meer gingen stemmen (-2.3%) en aan GroenLinks (-1.3%). De winst kwam vooral van D66 (+3.7%) en van kiezers die in 1994 niet stemden (+3.6%). Daarin is inbegrepen de opkomstwinst en zowel de nieuwe jonge kiezers als oude kiezers die

Verdeling 1994	PvdA	CDA	VVD	D66	Groen Links	PC	Senioren	SP	Overig	Niet-stemmers	Uitslag 1998
PvdA	17.0	1.5	1.3	3.7	0.6	0.0	0.5	0.1	0.7	3.6	29.0
CDA	0.4	15.7	0.5	0.3	0.0	0.1	0.4	0.0	0.2	0.8	18.4
VVD	0.6	1.5	15.8	2.1	0.1	0.1	0.7	0.0	0.5	3.3	24.7
D66	0.9	0.3	0.6	6.3	0.1	0.0	0.1	0.0	0.0	0.7	9.0
GroenLinks	1.3	0.3	0.3	1.4	1.7	0.0	0.3	0.2	0.4	1.4	7.3
PC	0.0	0.7	0.0	0.0	0.0	4.2	0.0	0.0	0.1	0.1	5.1
Senioren	0.2	0.2	0.0	0.1	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.5
SP	0.6	0.2	0.0	0.3	0.1	0.0	0.4	0.5	0.6	0.8	3.5
Overig	0.7	0.2	0.2	0.4	0.1	0.1	0.6	0.3	0.0	0.0	2.5
Niet-stemmers	2.3	1.8	1.3	0.9	0.8	0.3	1.4	0.2	1.6	16.0	26.6
Uitslag 1994	24.0	22.4	20.0	15.5	3.5	4.8	4.4	1.3	4.1	26.6*	100.0

Tabel 1. * Categorie niet-stemmers is inclusief opkomst-winst.

Verdeling 1998	PvdA	VVD	CDA	D66	Groen Links	SP	CU/SGP	Overig	Niet-stemmers	Uitslag 2002
PvdA	11.7	0.5	0.3	0.9	0.6	0.2	0.0	0.2	0.7	15.1
VVD	1.5	10.9	0.4	1.0	0.3	0.2	0.0	0.1	1.1	15.4
CDA	3.2	4.1	13.4	1.6	0.6	0.2	0.7	0.8	3.4	27.9
D66	0.8	0.6	0.1	2.6	0.3	0.0	0.0	0.2	0.5	5.1
GroenLinks	1.8	0.2	0.1	0.7	3.0	0.2	0.0	0.0	1.0	7.0
SP	1.5	0.3	0.1	0.5	0.9	1.8	0.0	0.1	0.7	5.9
CU/SGP	0.1	0.0	0.3	0.0	0.1	0.1	3.7	0.3	-0.4	4.3
LN	0.4	0.3	0.0	0.1	0.2	0.0	0.0	0.1	0.6	1.6
LPF	3.1	5.3	1.0	0.5	0.4	0.5	0.1	0.6	5.5	17.0
Overig	0.1	0.1	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.2	0.2	0.7
Niet-stemmers	4.8	2.4	2.6	1.1	1.0	0.3	0.6	0.5	13.3	26.6
Uitslag 1998	29.0	24.7	18.4	9.0	7.3	3.5	5.1	3.0	26.6*	100.0

Tabel 2. * Categorie niet-stemmers is inclusief opkomst-verlies

eerder er geen heil in zagen. Deze winst- en verliesrekening kan voor elke partij worden gemaakt. Opvallend is bijvoorbeeld dat de winst van GroenLinks (van 3.5% naar 7.3%) vooral te danken is aan nieuwe kiezers (+1.4%), D66-stemmers (+1.4%) en PvdA-stemmers (+1.3%).

In tabel 2 zien we veel grotere verschuivingen die o.a. de LPF teweeg heeft gebracht. Door de hogere opkomst hadden met name de grote partijen te leiden aan opkomstverlies (zelfde aantal zetels verdelen door meer stemmers). Dit is inbegrepen onder het kopje 'niet-stemmers'. PvdA (van 29.0% naar 15.1%) heeft haar verlies vooral te dan-

ken aan de niet-stemmers (-4.8%) en daarna aan verlies aan het CDA (-3.2%) en de LPF (-3.1%). De VVD verloor (van 24.7% naar 15.4%) vooral aan de LPF (-5.3%) en het CDA (-4.1%). De SP won vooral ten koste van de PvdA (+1.5%) en GroenLinks (+0.9%). De LPF tenslotte won vooral door mensen die anders niet zouden stemmen en dat nu wel deden (+5.5%) en door kiezers bij de VVD (+5.3%) en de PvdA (+3.1%) weg te kapen.

HARM HARTMAN, Manager Marketing Science bij Interview-NSS, is methodologisch verantwoordelijk voor de politieke barometer. E-mail <h.hartman@interview-nss.com>. De barometer is te vinden op <www.politiekebarometer.nl>.